

Dubrovački statut i izgradnja grada (1272—1972)

U Dubrovačkom statutu, kodificiranom godine 1272. i njegovim mnogobrojnim nadopunama — »*reformacijama*« — koje su donesene u XIV stoljeću, nalazi se velik broj odluka kojima se posebno određuje izgradnja grada. Ove odluke, napose one o većim regulacijama iz godina 1272. i 1296, pa zatim dugi niz odluka koje se odnose na izgradnju u samom gradu, kao i na onu koja se odvija na širem području kojeg je središte Dubrovnik, tvore zapravo čitavo jedno poglavlje srednjovjekovne gradogradnje. Ista ona shvaćanja koja se izražavaju u velikim regulacionim zahvatima XIII stoljeća u samom gradu pojavljuju se i u brojnim odredbama o izgradnji Velikog i Malog Stona u XIV stoljeću, pa zatim i pri nizu drugih zahvata na dubrovačkom području.¹

Posebno značenje ovim svjedočanstvima daje činjenica što su određene zamisli izražene u statutarnim odlukama zaista ostvarene, a ta ostvarenja još uvijek postoje. Jer, usprkos sedam stoljeća, koja nas dijele od ovog brižljivog planiranja izgradnje — dugog vremena unutar kojeg je jedan veliki potres (godine 1667) ugrozio i samo njegovo postojanje — grad u zidinama zadržao je sve do danas onu organizaciju prostora koju su mu dale odredbe Statuta, kao što Veliki i Mali Ston još uvijek pokazuju one poteze ulica i raspored gradnje koje su zasnovali dubrovački graditelji četrnaestog stoljeća.

Trinaesto stoljeće, kojem pripada pretežni dio odredbi o izgradnji u Dubrovačkom statutu, bilo je gotovo u cijeloj Evropi najznačajnije razdoblje srednjovjekovne gradogradnje. To je, naime, ono vrijeme u procesu srednjovjekovne urbanizacije kada se sve izrazitije ispoljavaju raznovrsna nastojanja da se grad odredi kao poseban oblik društvenog zajedništva. Jedan je od osnovnih izraza ove sazrele urbane svijesti i promišljeno organiziranje gradskog života u prostoru.

¹ Dubrovački statut u: *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, Vol. IX. Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272.* Ed. V. Bogišić et C. Jireček, Zagabriae MCIV. Izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Pretežni dio odredbi koje se odnose na izgradnju grada nalazi se u petoj knjizi. Dva velika poglavlja: četrdeset i prvo iz pete knjige i pedeset i sedmo iz osme knjige Statuta, kojim se određuju širi regulacioni zahvati, data su kao posebni prilozi u cjelini. Premda su dijelovi ovih poglavlja navođeni u više rasprava posvećenih povijesti grada, ponovno je objavljivanje cijelih tekstova opravdano, jer se Akademijino izdanje cijelog Statuta može naći samo u nekim knjižnicama.

Kod navoda iz Statuta u bilješkama se ovoga teksta daje broj stranice Akademijina izdanja, odnosno upozorava se na posebne priloge uz ovaj tekst.

Osnovni podaci o statutu: Bernard Stulli, *O »Knjizi statuta grada Dubrovnika«, iz godine 1272.* u časopisu »Dubrovnik«, godina I (XV), broj 1—2, Dubrovnik 1972.

Reformacije Statuta u izdanju dra A. Solovjeva: *Knjiga svih reformacija grada Dubrovnika, Izvori za istoriju južnih Slavena, serija peta, istorijsko-pravni spomenici*, Srpska akademija, Beograd 1936. Izvori za izgradnju Stona: dr A. Solovjev, *Ordines Stagni*. Izdanje kao gore, Beograd 1936. Prikaz izgradnje Stona i njegovih utvrda: Lukša Beritić, *Stonske utvrde*, Anali historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, III, poseban otisak, Dubrovnik 1954.

Brojna nova gradska naselja i mnoge regulacije dalje izgradnje starijih gradova u XIII stoljeću nastaju na temelju posve određenih zamisli o »uređenom« gradu i planova kojima se te zamisli provode. Bez obzira na način kojim se ti planovi određuju, bilo mjerničkim nacrtima ili tekstovima gradskih statuta, oni p r e t h o d e ć i stvarnim građevnim zahvatima potvrđuju određene zamisli cjeline grada, njegova idealnog »modela«.

U ovoj težnji da se rast gradova predodredi objavljuje se na najizravniji način svijest njihovih stanovnika da se vlastitim djelovanjem može razumno organizirati zajednički život u određenom prostoru. »Planiranje« gradova povezano je u pravilu s izradom gradskih zakona, statuta, u kojima se kodifikacija uobičajenog prava povezuje s donošenjem velikog broja odredbi kojima se nastoji obuhvatiti nova zbivanja u ekonomskom i društveno-političkom životu. Kao što se pravnim normama pokušava regulirati život koji postaje sve složeniji, tako se i planiranom gradnjom nastoji dati određen prostorni okvir tome životu. U ovoj novoj urbanoj svijesti ispoljava se, makar i prešutno, povjerenje u mogućnosti čovjeka da odredi svoj sudbinu. U ovim se naporima ostvaruje prekid s pasivnim odnosom prema ljudskoj sudbini, koju određuju snage izvan i iznad čovjeka, prekid s osjećanjem privremenosti postojanja. Težnja da se stvore trajniji okviri tog postojanja izražava se ne samo u sve većem broju kuća izgrađenih u trajnom materijalu nego i u sve većoj brizi za njihov izgled. Planiranje daljeg rasta gradova, ili ispravljanje ranije gradnje odvija se u to vrijeme najčešće uz primjenu »ortogonalnog sistema«. Sistem ravnih ulica koje se sijeku pod pravim kutom svojom je strogom pravilnošću bio prostorno ostvarenje shvaćanja koje su građani imali o smislu svoje zajednice, o odnosima između pojedinih sadržaja gradskog života. Spajajući korisno s lijepim takvo je planiranje zadovoljavalo i etičke i estetske zahtjeve. Pravilnost i red, koji su takvi planovi nudili, pričinjali su se graditeljima gradova jamstvom društvenog reda, a pojam »ravne« ulice izjednačava se s pojmom »lijepe« ulice.

Nerazdvojno povezana s gradnjom privatnih kuća, u kojoj se upravo u XIII i XIV stoljeću sve jasnije ispoljava težnja da se okvirima svakodnevnog života dadu »estetske« vrijednosti, s podizanjem brojnih novih građevina javne namjene, od velikih crkava do zdenaca, od utvrđivanja gradskih zidova do popločavanja ulica i trgova, — gradogradnja postaje i svojevrсна umjetnička djelatnost.²

² Premda se sve češće govori o »gradu kao umjetničkom djelu«, ni povijest ni teorija umjetnosti nisu ta umjetnička djela još uključila u svoje »inventare« niti su razradile metode njihova vrednovanja. Odnosi povijesti umjetnosti prema urbanizmu skućeni su tradicionalnim shvaćanjima ciljeva umjetničke djelatnosti, njenog položaja u skupu drugih ljudskih djelatnosti; tradicionalnim određivanjem »umjetničkog djela« uopće. U odnosima prema »urbanizmu« posebno se ispoljava još neprevladano odjeljivanje »korisnog« od »lijepog« koje sputava i estetsko vrednovanje stare stambene i fortifikacione arhitekture. Rijetki su tekstovi povjesničara umjetnosti koji se oslobađaju ovih sputanosti. Jedan od takvih radova (koji u mnogočemu može poslužiti i kao obrazac metode pristupa staroj gradogradnji, a posebno vrednovanje fortifikacione arhitekture) jest knjiga Wolfganga Braunfelsa, *Mittelalterliche Stadtbaukunst in der Toskana*, Berlin 1953.

2.

Razvoj Dubrovnika u prostoru odvija se tokom nekoliko stoljeća, od sedmog, kada je *Ragusium* bio tek utvrđeno pribježište na grebenima iznad mora, pa do kraja petnaestog kada postaje zaista monumentalna »kamena« grad. No unutar ovog širokog vremenskog raspona XIII stoljeće predstavlja ne samo ono razdoblje u kojem grad postiže opseg koji će trajno zadržati nego i kada će se konstituirati kao istinski grad spajanjem stare prvobitne jezgre, s naseljem koje se nalazilo izvan njegovih zidova.

Naravno, nemoguće je unutar tog razvoja zacrtati neke oštre vremenske granice, jer je proces koji se punom snagom objavljuje u XIII stoljeću započeo mnogo ranije, a nastavlja se i u slijedećem stoljeću. Sudbomosna i dalekosežna odluka o spajanju starijeg »*civitas*« i njegova »*burgusa*«, kao i opasivanje proširenog naselja novim gradskim zidovima, pripadaju upravo XIII stoljeću, vremenu kodifikacije statuta.

Za razliku od nekih drugih gradova na jadranskoj obali, kojih jezgre naselja kontinuirano traju od antičkog, ili čak prehistorijskog razdoblja, Dubrovnik je grad koji se razvio upravo u srednjem vijeku. Iako je njegova prvobitna jezgra nastala na mjestu gdje ranije nije bilo i nije ni moglo biti neko veće naselje, u nju je prenesen najbitniji element kasnoantičkog urbanog života: biskupija. Ne ulazeći u vrlo složen splet pitanja vezanih uz početke Dubrovnika i razvoj crkvene organizacije na Jadranu, sigurno je da je maleno pribježište na grebenima bilo nasljednik nedalekog antičkog Epidaura. Za ravenskog »geografa« VII stoljeća »*Epidaurum id est Ragusium*«, a ovo izjednačavanje starijeg i novijeg središnjeg naselja na ovom području jadranske obale potvrđuje i prvi opširniji povijesni izvor, poznati spis Konstantina Porfirogeneta iz polovice X stoljeća.³ Preuzimajući biskupiju *Ragusium* je stekao značaj koji pripada naselju sa sjedištem crkvene organizacije, a koji se izražava pojmom »*civitas*«. Makoliko ovo utvrđeno pribježište bilo isprva maleno, samim time što je u njemu bila biskupija njegovo je značenje nužno prelazilo skućeni opseg zidova. Njegovo

³ Pitanju nastanka Dubrovnika posvećivana je uvijek posebna pažnja, kako u cjelovitim prikazima povijesnog razvoja grada, tako i u posebnim studijama. Uz analizu osnovnih izvora za najstarije razdoblje života naselja značajne su povijesno-jezične analize. Osnovnu orijentaciju daju još uvijek temeljne studije Konstantina Jirečeka (*Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer*, Beč 1897; *Die Romanen in die Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I—III, Beč 1901—1904; *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg vijeka*, Dubrovnik 1915; *Pregled dubrovačke historije*, u »Dubrovačka numizmatika« I. M. Rešetar, SAN, Sremski Karlovci 1924; *Trgovački drumovi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem vijeku*, Sarajevo 1951).

Kritičku analizu starih izvora i kronika dao je i F. Šišić u radu »*O hrvatskoj kraljici Margareti*« s dodatkom Ljube Karmana (revija »Dubrovnik«, I, Dubrovnik 1929).

Vrlo je značajna i studija P. Skoka, *Les origines de Raguse, Etude de toponymie et de linguistique historiques*, (Slavia, Ca-sopis pro slovansku filologiju, Ročnik X, sešit 3, Prag 1931, poseban otisak, str. 449—500).

Tekst Konstantina Porfirogeneta »*Spis o narodima*« u prijevodu i s opširnim popratnim bilješkama u obradi B. Ferenčića u: *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, SAN, Posebna izdanja, Vizantološki institut, knjiga 7, Beograd 1959.

uzastopno širenje duž grebena prema istoku, koje spominje Konstantin Porfirogenet, a potvrđuju to i drugi izvori i arheološka istraživanja, svjedoči da je ono imalo znatnu privlačnu snagu još u stoljećima koja prethode prvom razdoblju srednjovjekovne urbanizacije.⁴

U XI stoljeću, kada se proces urbanizacije objavljuje duž čitave jadranske obale, treba tražiti početke druge osnovne faze u razvoju Dubrovnika. To je vrijeme kada počinje šire naseljavanje u neposrednoj okolini starog »civitas«. Do XIII stoljeća, kada se u statutu spominje spajanje »dva grada« i kada se izgrađuje nov pojas gradskih zidova, ovo je naseljavanje stvorilo više izgrađenih jezgri izvan starih zidova.

Razvoj ovih jezgri bio je određen specifičnom situacijom terena, prije svega postojanjem močvarnog područja koje je počinjalo gotovo neposredno ispod zidina istočnog dijela starog grada, a protezalo se u pravcu istok—zapad. Ovo močvarno tlo uvjetovalo je da se naseljavanje moglo vršiti samo na čvršćim dijelovima tla, a ti su se nalazili neposredno uz gradske zidine, ili na prvim padinama brijega, sjeverno od močvare. Jezgre naseljavanja na padinama brijega bile su sve do XIII stoljeća odijeljene od najstarijeg naselja ovim močvarnim potezom, što je usporilo njihovu urbanizaciju. Nasuprot tome, jezgre koje su se stvorile na južnoj strani močvarnog područja, na čvrstom tlu ispod gradskih zidova, brže su stekle urbani karakter. Jedna od njih razvila se na području gdje je staro naselje bilo povezano s kopnom, a druga se razvila ispod njegova istočnog dijela. Ove dvije jezgre razmjerno su se rano stopile u jednu cjelinu stvarajući istinski »burgus«.

Četrdeset i prva glava pete knjige Statuta iz godine 1272. počinje značajnom tvrdnjom da je gradu pripojen drugi novi grad: »... *urbi Ragusii alia nova civitas est adjuncta que burgus actenus vocabatur*...« (Prilog I). Prilično je teško u nedostatku drugih dokumenata točnije odrediti vrijeme kada je zapravo donesena odluka o spajanju »dva grada«, no tom je odlukom negdje u XIII stoljeću konačno potvrđen nov odnos između dva

⁴ Najstarijem razdoblju razvoja grada u prostoru (do XIII stoljeća) posvećeno je više prikaza (M. Medini, *Starine dubrovačke*, Dubrovnik 1935; L. Beritić, *Urbanistički razvoj Dubrovnika*, Zagreb 1958; Marija D. Nakić, *Izgradnja Dubrovnika u drugoj polovini XIII veka*, Istoriski glasnik, 3, 1954) no usprkos vrijednim analizama i zaključcima, mnoga pitanja još nisu riješena. Prije izrade temeljitog snimka postojećeg stanja izgradnje u ovim dijelovima grada (koji je konačno dovršen 1972) i nekih iskapanja, teško je donositi određene zaključke, prije svega one u vezi s točnim pravcem i opsegom najstarijih zidova, o broju i položaju gradskih vratiju, itd.

Dosadašnja istraživanja potvrđuju da je naselje do polovice X stoljeća doživjelo tri faze razvoja. Prvobitna jezgra »Castel di Lave« na istočnom kraju grebena, proširila se izgleda već vrlo rano prema istoku. Istočni rub ovog prvog proširenja potvrđen je čvrstim zidovima koji su vidljivi u »kripti« crkve sv. Petra (iskapanje Dubravke Beritić). Najznačajnije je sigurno bilo treće proširenje na istok kojim je stvoren dio grada »Pustijerna«. To je dio grada u kojem Konstantin Porfirogenet spominje crkvu sv. Stjepana kao »najznačajniju« crkvenu građevinu Dubrovnika njegova vremena.

Ovaj slijed razvoja sačuvan je i u srednjovjekovnom rasporedu čitavog gradskog područja na *sektijere*. Taj je raspored naime izvršen bez obzira na prostranstvo pojedinih dijelova i broj stanovništva u njemu, te je tako najstariji dio grada imao tri sektijera: Kaštel, Sv. Petar i Pustijerna. Ostala tri sektijera nalazila su se u nekadašnjem »burgusu«: Sv. Vlaho (Garište), Sv. Marija (Od Place) i Sv. Nikola (Prijeke).

tipa naselja koji se stvarao već tokom XII stoljeća. Iza ovog formalnog izjednačavanja krije se stvarna pobjeda novijeg naselja i njegova stanovništva nad starijom jezgrom, koja je kao tradicionalno stjecište crkvene i civilne uprave imala viši društveno-politički status. Ova se pobjeda navještava značajnom odlukom još u XII stoljeću po kojoj se nova katedrala počinje graditi izvan zidova starog »civitas«, na zemljištu koje je stvoreno zasipavanjem močvare. Tokom XIII stoljeća, još prije kodifikacije Statuta, na ovom području, stvorenom nasipavanjem i u neposrednoj blizini nove luke, javlja se utvrđeno sjedište gradske uprave: »castrum«, a zatim arsenal i carinarnica. Konačnoj formalnoj odluci o spajanju »civitas« i »burgusa« prethodilo je očito zatvaranje čitavog, znatno proširenog područja novim gradskim zidovima, koje je dovršeno tokom prve polovine XIII stoljeća.⁵ Opseg ovih zidova, koji zahvaćaju prve kamene padine brda, dakle veliko područje sjeverno od močvarnog poteza, koje se još zasipava i dijeli zidovima opasan grad u gotovo dva jednaka dijela, — pokazuje neobično prostranstvo »burgusa«, no sigurno je da je njegova gušće izgrađena jezgra bila upravo ona koju se »regulira« posebnom odlukom.

O drugom dijelu »burgusa«, koji se nalazi na obrežju sjeverno od močvarnog područja, govori više odluka o regulaciji izgradnje nakon velikog požara godine 1296. Premda o ranijoj izgradnji ovog područja nemamo nekih određenijih podataka, na njemu postoje dvije manje crkvene građevine koje su, sudeći po nekim sačuvanim elementima prve faze njihove izgradnje vjerojatno nastale već u XII stoljeću. Oko jedne od njih, Svetog Nikole, postojala je prije požara grupacija drvenih kuća, a ta je crkva postala središte velikog regulacionog zahvata i dala ime čitavom ovom području (sektijer Sv. Nikole). Dosljednost provedbe regulacionog zahvata određenog odlukom iz godine 1296. potvrđuje da se kasnija izgradnja nije morala obazirati na neke ranije značajnije gradnje, no uključivanje ovog područja u pojas zidova u XIII stoljeću i postojanje starijih crkva u njemu svjedoče da je sigurno bilo naseljeno. U vrijeme kada je između ovog naselja na prvim padinama brijega i starog »civitas« postojao još dosta širok močvarni pojas i kada su »starosjedioce« i »doseljenike« dijelile i druge granice, društvene i jezične, ovo je naselje imalo i posebno, slavensko ime, koje će tokom vremena postati ime cijelog grada: D u b r o v n i k.⁶

⁵ Vidi: L. Beritić, *Utvrđenja grada Dubrovnika*, Zagreb 1955.

⁶ U navedenoj studiji Petar Skok je naročitu pažnju posvetio ovom dijelu grada ističući da je samo iz njega moglo poteći slavensko ime Dubrovnik, koje se u izvorima javlja od XII stoljeća. No Skok je svoje analize i suviše povezao uz predaju zabilježenu od starih dubrovačkih kroničara o »kuli kralja Bodina«, koja se navodno nalazila uz crkvicu sv. Nikole. Ovo uporište slavenskog gospodara neposrednog dubrovačkog zaleđa predao je, prema predaji, starom »civitasu« početkom XI stoljeća (godine 1016.) neki Utivugo Gradiense (Vuk Gradoje-Gradić), tražeći za uzvrat sticanje dubrovačkog plemstva. Godišnjica sticanje ove kule slavila se sve do XVIII stoljeća. Skok ističe slavensko podrijetlo imena istaknute vlastelinske porodice Gradić i upozorava na mnoge zanimljive elemente u vezi sa značajem naselja na prvim padinama brijega, no analize građevina na tom području, koje je proveo E. J. Dyggve (priložene Skokovu tekstu), nisu mogle utvrditi ostatke nekog forifikacionog objekta.

Razvoj Dubrovnika od VII do XIII stoljeća očituje se, dakle, kao slijed međusobnog povezivanja različitih oblika naselja. Kraj prvobitne utvrđene jezgre, kojoj i predaja i pisani izvori daju ime »Castel di Lave«, razvilo se još u IX stoljeću na samim stijenama prvo podgrađe: Pustijerna. U desetom stoljeću, u vrijeme nastanka spisa Konstantina Porfirogeneta, ono nekadašnje podgrađe bilo je već stvarno središte »civitas«. U XII stoljeću razvoj novog naselja, nastalog ispod zidova »civitas«, u svojoj dužini od nekadašnje močvare ispod Pustijerne do utvrđenog mosta kojim se prilazilo gradu sa zapadne strane (»Pile«), izazvao je »izlazak« središta civilne i crkvene uprave iz zidina starog »civitas«. U XIII stoljeću čitav se ovaj »burgus«, kojem u to vrijeme pripada i naselje na padinama brijega, opasuje novim zidovima. Stvarno središte grada nalazi se od XII stoljeća na području »burgusa«, na trgu gdje se nalaze utvrđen knežev dvor i katedrala. Promatrajući ovaj slijed u svjetlu podataka o međusobnim odnosima pojedinih jezgri razvoja srednjovjekovnih gradova i njihovih funkcija u stvaranju grada, otkriva nam se činjenica da se upravo u podgrađima, u »burgusu«, stalno okuplja ono stanovništvo koje nosi ovaj razvoj, stanovništvo koje svojom djelatnošću — trgovinom i obrtom ponajprije — predstavlja osnovni »urbanogeni« element. Ovo stanovništvo i naselja u kojima ono stane i radi nalaze se isprva u podređenom položaju prema starijem naselju, prema »civitasu«. No prije ili kasnije oni pobjedonosno »ulaze« u grad mijenjajući ne samo njegov društveni sastav i karakter nego i njegov opseg.⁷

Ovaj razvoj Dubrovnika treba promatrati u neposrednoj vezi s promjenama njegova položaja u širem prostoru, počev od nastojanja stanovnika da prošire površine obradive zemlje u neposrednoj okolini grada do stvaranja vlastitog teritorija i prerastanja u grad-državu. Međutim, za rast grada bilo je još značajnije od razvoja »Astareje« stalno širenje njegovih trgovačkih veza s dubokim kontinentalnim zaleđem. Upravo tokom XIII i XIV stoljeća, u razdoblju velike izgradnje samog grada, Dubrovnik postaje stvarno središte proširenog spleta trgovačkih putova koji ga povezuju sa svim žarištima života u kontinentalnom zaleđu, s rudnicima, samostanima, utvrđenim naseljima uz koja se razvijaju trgovišta.⁸ Upravo takav položaj grada u široj regiji i u golemom prostoru njegova zaleđa određivao je bitno značaj njegove izgradnje. Njegovi graditelji koji su zasnivali čitave nove dijelove, koje je tek trebalo izgraditi, bili su nesumnjivo svjesni da je grad, »glavni« grad jedne države, središte prema kojem gravitiraju raznovrsni interesi drugih sredina izvan njegova užeg područja. Težnja prema određenoj reprezentativnosti, prema isticanju simboličkih vrijednosti pojedinih javnih građevina, prema stvaranju širokih pro-

⁷ Za pitanje »dvojne jezgre« u nastanku srednjovjekovnih gradova: Henri Pirenne, *Les villes du moyen age*. PUF, Pariz 1971; Edith Ennen, *Frühgeschichte der europäischen Stadt*, Bonn 1953; uvodni referat Eugenia Dupré Theseidera na Setimane di Studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo: *La città nell'alto medioevo*, 10. do 16. travnja 1958, Spoleto 1959.

⁸ Za razvoj dubrovačke Astareje: Josip Lučić, *Prošlost dubrovačke Astareje*, Dubrovnik 1970, a za položaj Dubrovnika u zaleđu vidi navedene Jirečekove radove.

stora za javni život i konačno razvijen smisao za svečanosti, obrede, za vanjski »dekor« javnog života uopće, — sve se to može naslutiti u mnogobrojnim poglavljima Dubrovačkog statuta i njegovih reformacija.

Vrijeme u kojem grad raste od malog pribježišta do svojevrsne metropole ispunjeno je nemirnim povijesnim zbivanjima. U jadranskom prostoru, u njegovu zaleđu, na cijelom Mediteranu, odvijaju se u tom razdoblju bezbrojni sukobi u kojima sudjeluju različite snage. Neke se od njih pojavljuju i djeluju tek unutar razmjerno kratkog vremena, a druge trajno. Unutar tog dugog vremena stvaraju se i rastvaraju mnoge države, velike i male, i često puta neki povijesno značajan, privremen vladarčić na područjima u blizini grada ugrožava njegov život i rast, makar i za kratko vrijeme, mnogo opasnije nego veliki političko-teritorijalni suveren kojem se grad formalno »pokorava«. Konačno, upravo u tim stoljećima kada Dubrovnik raste, razvija se i Venecija u glavnu silu na Jadranu i Mediteranu. Više od stotinu i pedeset godina (1205—1358) Dubrovnik priznaje venecijanski suverenitet, no sve razgranatije korijenje njegova života i rasta u širokom prostoru omogućava mu i u ovoj situaciji, kao što će mu to omogućiti i s drugim političko-teritorijalnim suverenima, izgradnju i održavanje položaja samostalnog grada-države.

3.

U skupu raznih odredbi koje se odnose na izgradnju grada, unesenih u petu knjigu Statuta iz godine 1272, neke su sigurno nastale znatno ranije od časa kodifikacije i odnose se na situacije u najstarijim dijelovima naselja podignutim na stijenama uz more. Najznačajnije su ipak one kojima se određuje izgradnja u novijim dijelovima grada, u »burgusu«, a koje nastaju u samom XIII stoljeću.

Premda je gotovo nemoguće uspostaviti točniji kronološki slijed niza odredbi skupljenih u Statutu prilikom kodifikacije, ipak je posve vidljivo postupno jačanje intervencija u kojima se izražavaju interesi cijele zajednice, a samim time potiskuje »sloboda« vlasnika i graditelja raznih objekata. Ova »sloboda« protiv koje se upravo u to vrijeme usmjeravaju odredbe i mnogih drugih gradskih statuta, bila je zapravo ostatak iz razdoblja predurbanog ili poluurbanog načina života, — »sloboda« koja pripada izgradnji u prostoru gdje ne postoje neke društvene norme u kojima se izražava svijest o međuzavisnosti. Život u gusto izgrađenom naselju nužno je zahtijevao stalno određivanje međusobnih odnosa građevina, — kod svake nove intervencije, dogradnje, pregradnje ili novogradnje moralo se voditi računa o izgrađenom susjedstvu. Dotrajalost pojedinih građevina izaziva isto tako društvenu intervenciju jer nagnuti zidovi ili napukli nadvojni ne ugrožavaju više samo vlasnike nego i susjede ili čak dijelove prostora koji pripada prolaznicima.⁹

U skupu intervencija u kojima se očituje svijest o međuzavisnosti posebno mjesto zauzimaju odredbe o »čistoći«, kojima se zacrtavaju prvi obrisi sustavne

»komunalne politike«, koja će naći svoj puni izraz u opsežnim radovima na kanalizaciji i vodovodu.¹⁰

Ova težnja da se pojedinačno podvrgne zajedničkom nalazi svoj najpotpuniji izraz u nizu odredbi u kojima se uspostavlja značaj ulice. Od prvog člana pete knjige Statuta, koji se po svoj prilici odnosi na najstariji dio naselja, pa do one opširne odredbe iz godine 1296. kojom se regulira izgradnja na više od dvije trećine površine grada, jasno se vidi nastojanje da ulica dobije značaj javnog, zajedničkog prostora. Jer tek s ulicama koje pripadaju svima, koje protječući cjelinom grada povezuju sve njegove dijelove srednjovjekovno se naselje pretvara iz skupa građevina u cjelovit gradski organizam.

Isprva je to tek podjela »prava« na ulični prostor: kućama koje se nalaze na stranama ulice pripadaju dvije trećine, dok trećina u sredini pripada općini. Ovom odredbom počinje prva faza borbe koja će se još vrlo dugo voditi za ograničavanje opsega raznih prigradnji uz kuće, a prije svega vanjskih stubišta. Ovom prvom odlukom njihov je opseg ograničen na one trećine prostora koje pripadaju kućama (uz izvjesna prihvaćanja ranije stvorenih situacija), no već u drugoj odluci ove knjige statuta javlja se mnogo određeniji stav prema vanjskim stubištima, i to u ulicama koje teku u smjeru istok—zapad. U tim ulicama novi pristupi kućama mogu imati tek jednu stubu izvan fasade. Ovim »ukidanjem« vanjskih stubišta u određenim ulicama navještava se prvi put vodeća tema onih velikih regulacionih zahvata koji će dovesti do stvaranja sistema osovine koji čine velike saobraćajnice u pravcu istok—zapad

⁹ Statut, str. 111: *Potest quilibet in suo pariete seu in sua fenestram facere vel balchionem, nisi ex alia parte ab opposito, id est per medium, sit fenestra vel balchio; tunc enim balchionem vel fenestram facere non potest.*

Statut, str. 112: *Quelibet domus facere potest in suo medio celo gayfum et in ipso gayfo coquinam, ita tamen, quod ab ipsonon spargeat aquam in via.*

Super tectum domus alterius solarium facere nemo potest. Quicumque laboret in altum in suo proprio, dampnum quod vicino suo fecerit, eidem emendare et restituere teneatur.

Statut, str. 114: *Si domus aliqua habuerit supra viam aut supra plateam murum, vel archivoltum ita veterem et ruinosum, quod videatur hominibus de facili debere cadere, d. comes cum sua curia vadat ad locum illum, et si ei videbitur ruinosus, faciet a patronis murum vel archivoltum ipsum laborari et renovari. Sed si ipsi patroni ipsum laborare et renovare noluerint, d. comes faciet eum dirruī in terram, ne noceat alicui.*

Statut, str. 115: *Supra tectum domus vicini sui tectum domus sue volvere nemo potest, videlicet, quod pluvia vadat vel cadat in domum vicini sui, sed tectum ipsum stare debeat sicut stetit antiquitus.*

¹⁰ Statut, str. 111: *Quelibet pars domus partem habeat in coacla, videlicet in tantum, quantum illa pars domus capit de coacla comuni, secundum omnem divisionem; portam autem ex opposito, id est in frontem alterius porte, vel fenestram in fronte alterius fenestre facere non potest, nec etiam super coaclam alterius fenestram aliquis facere potest, nec in sua coacla coquinam.*

Statut, str. 124: *Volumus quod compendia que sunt in burgo, debeant esse sub terra; et qui supra terram habuerit compendia in burgo, solvat pro banno yperperos quinque; compendia autem que sunt intus in civitate, quibuslibet decem annis ad expensas patronorum purgentur, et ad hoc elligantur officiales pro comuni.*

Vidi i: R. Jeremić — J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, I, Beograd 1938, 7.

i na koje pod pravim kutom uviru mnogobrojne male ulice iz pravca sjever—jug.

Vanjskim stubištima posvećeno je još jedno, posebno, četrdeset i drugo poglavlje pete knjige Statuta, koje ih konačno posve zabranjuje u reguliranom dijelu »burgusa«. No, usprkos tome, pitanje vanjskih stubišta javljat će se još u više navrata izazivajući nove statutarne odluke u četrnaestom stoljeću, jer su ta stubišta očito i za vlasnike kuća i za gradsku upravu imala dalekosežnije značenje, nego što se to na prvi pogled pričinja.¹¹

Nastojeći, naime, da ulicama dade što potpuniji značaj javnih prostora, težeći njihovoj boljoj protočnosti, gradska je uprava nužno djelovala i na promjenu značaja kuća u njima. Nastojanje da se iz ulica uklone vanjska stubišta, — istovremeno i istoznačno s naporima da se iz grada ukloni drvena gradnja, — usmjereno je korjenitoj promjeni tipa kuće uopće. Neposredna posljedica tih nastojanja je pojava novog tipa gradske kuće, objekta koji nastaje kao dio određene cjeline i kojeg funkcije i oblici proizlaze upravo iz njegova položaja u toj cjelini.

Vanjska stubišta treba naime promatrati kao oblik pojedinačne privatne komunikacije između kuće i prostora u kojem se ona javlja, oblik svojstven samostalnim, izoliranim objektima. Jer ovakvo stubište i proširena ravnina kojom ono završava, predstavljaju kod ovakvog tipa kuće onaj dio prostora u kojem se susreću »javni« i »privatni« život. To je svojevrsan djelić nepostojeće ulice i zato s više funkcija, počev od najjednostavnije, upotrebne do reprezentativne, »estetске«. Zahtjevom da se ulazni prag odredi kao konačna granica javnog i privatnog prostora, uspostavljanjem stroge građevne linije i određivanjem jednolikih građevnih čestica, izražavanje posebnosti neke kuće nužno se usmjerava na oblikovanje njenog lica, njene fasade. Počev od raznovrsnih portala kojima se naglašavaju ulazi, pa do sve većeg raščlanjivanja zidne površine različitim arhitektonsko-plastičnim elementima: vijen-

¹¹ Statut, str. 110: *Ut super factis platearum nulla in posterum dubitacio oriatur, sancimus: ut domus que sunt ex uno latere platee, habeant terciam partem de ipsa platea, et alie domus, que sunt ex alio latere, habeant aliam terciam, et comune aliam terciam. Et quilibet possit in sua tercia facere amblitum et scalam de petra vel de ligno, sicut voluerit, et portam scale et canipe; et medietas celi est unius partis, et alia medietas alterius partis. Si vero domus ipse habeant antiquas scalas de petra, sive scale ipse minus habeant sive plus quam tercium, semper in eo statu permaneant, et que minus habeant, non possint eam acrescere; ellevare autem eam in altum possint, quantum voluerint. Si autem voluerint eas refficere in eo statu, refficiant sicut fuerunt antiquitus. Sed si antiqua scala fuerit de lignamine renovare, et in antiqua fuerit minus quam tercium aut plus, possit usque ad tercium accipere et non plus.*

Statut, str. 111: *Omnes domus tectus quarum descendit versus montem, et omnes platee que vadunt a pellogo versus montem, possunt habere et facere scalam de petra vel de ligno ad suum velle, in tercia parte platee, et quilibet pars habet medietatem de celo. Est etiam sciendum quod celum in altum ita debet esse divisum, ut inde possint portari tine et buticelle, et mulieres portare galetas in capite. Platee autem et domus que vadunt de oriente in occidentem, si de novo voluerit facere amblitum, faciant amblitum longobardiscum in se, qui habeat gradum unum de foris. Et ubi antique tempore fuit scale aut terminus scale, terminus permaneant sicut fuit antiquitus.*

Statut, str. 123—124: *Nulla domus que est in burgo possit habere scalam extra domos et quicumque habuerit ipsam scalam, solvat pro banno yperperum unum.*

Vidi zatim u *Reformacijama* str. 69.

cima, okvirima prozorskih otvora i balkonima, fasada postaje svojevrsan ekran na kojem se projiciraju raznovrsne poruke stanovnika kuće. Fasada se kao stvarni zadatak u izgradnji stambene kuće javlja tek od časa kada određena disciplina izgradnje dozvoljava samo takav, »plošni« način izražavanja individualnosti objekata, a postojanje ulice kao javnog prostora ne samo da opravdava nego i nameće kućama obavezu reprezentacije.

U određivanju novog značaja gradske kuće bilo je vrlo važno uporno nastojanje da se iz grada posve ukloni drvena gradnja. U ovim nastojanjima sigurno je značajnu ulogu igrala briga za sigurnost od požara, no istovremeno se u njima izražavaju i određena »estetska« htijenja. Težeći uporno za tim da kamenom obilježi sve svoje dimenzije, od popločenja tla do visokih obrambenih zidova i kula, grad se brinuo ne samo za sigurnost nego i za trajnost i ljepotu. Pojedine odluke Statuta koje se odnose na drvene građevine pokazuju da su one već u XIII stoljeću shvaćane kao privremena rješenja, no kada ih ni sve pravne mjere nisu mogle ukloniti, grad se u XIV stoljeću odlučuje na sudjelovanje u troškovima koji su se nametali vlasnicima kod zamjene drvenih kuća kamenima.¹²

Donošenje i provedba brojnih odluka zahtijevali su i stvaranje posebnih nadzornih službi. Tako četrdeset i četvrto poglavlje Statuta određuje stalno tijelo sastavljeno od trojice izabranih »najboljih ljudi« kojima se povjerava nadzor nad izgradnjom u gradu.¹³

4.

Četrdeset i prva glava pete knjige Statuta zapravo je zamašni regulacioni poduhvat na području onog dijela »burgusa« koji je izrastao ispod samih zidova starijeg naselja.

¹² Statut, str. 113: *Antiqua consuetudo est, quod nullum laborerium lignaminis habeat possessionem vel terminum stabilem. Reformacija str. 85: MCCCLXX di XXVIII maii, in maiōri consilio sonocampane more solito congregato, in quo interfuerunt consiliarii LXII, captum fuit et firmatum per omnes, quod a modo in antea intra muros Ragusii nullibi possit fieri nec debeat aliqua domus lignaminis sic in loco combusto sicut non combusto, sic comunis sicut alliarum personarum et ecclesiarum.*

Reformacije, str. 86: Sed domus lignaminis que sunt a domo Crisse versus hostariam a via sancti Nicholai inferius versus plateam, lacerate qui sunt occasione ignis, possint repeciari, exceptis duabus domibus lignaminis iuxta hostariam que sunt supra plateam, que debent diruinari in terram et fieri de muro lapideo. Et omnes domus lignaminis que sunt intra civitatem sic in burgo sicut in omni alli loco, ita comunis sicut omnis alterius persone exceptis dominus supradictis, debeant uti et frui usque ad voluntatem domini tali modo quod in nulla dictarum domorum debeat nec possit mutare travatura vel furchame de novo nec tabule pro faciebus et portis et fenestris, sicut opus possit repeciari et tectum repeciari, sed non coperiri de novo. Et nullus marangonus seu quecumque alia persona possit nec debeat laborare aliquam travaturam vel forchamas in domibus supra proxime dictis, sub pena iperperorum XXV pro quolibet et qualibet vice. Et que accusabit aliquem contrafacientem, habeat medietatem pene et teneatur de credencia. Et illud, quod laboraverit, destruat. Capta per LII.

¹³ Statut, str. 124: *Ordinamus quod quolibet anno elligantur tres de melioribus hominibus super territoriis et viis, et quod nullus possit hedificare domum, nisi presintibus ipsis vel ad minus dous ex eis; domus ipsa designetur et secundum illos terminos fiat.*

Ne ulazeći ovdje u podrobniju analizu položaja jedanaest poteza ulica u »burgusu«, o kojima govori ova odluka, očito je da se zahvat provodi u razmjerno gusto izgrađenom području. Kao što je već rečeno, izgradnja ovog dijela »burgusa« započela je vrlo rano, vjerojatno je i najstarija jezgra naselja na stijenama »castellum« još prije proširenja na istok, u IX stoljeću, imala svoje podgrađe, pri čemu ne treba zaboraviti da je prva luka grada »Calarigna« bila u malom zaljevu uz njegovu zapadnu stranu. Izgradnja se u »burgusu« odvijala uz putove koji su izlazili iz utvrđenog naselja, prije svega uz put koji ga je preko mosta vezao s kopnom. Tu je zapravo i bio ulaz u grad, tu su se nalazila njegova glavna vrata, kao što to potvrđuje grčki naziv ovog područja (»Pile«). Prva crkva sv. Vlahu, gradskog zaštitnika, nalazila se upravo u ovom dijelu naselja, tu je stajao i prvi lik »Orlanda«, tu je bilo nekoliko javnih zdenaca, »puća«.¹⁴ Iz teksta regulacije proizlazi da je u XIII stoljeću crkva Svih svetih (»Domino«) ispod vrata starog grada bila čvrsto središte oko kojeg su se razdvajale i spajale komunikacije. Isto tako iz teksta proizlazi da je druga jezgra »burgusa« nastala ispod zidova istočnog dijela grada, a komunikacija koja je te dvije jezgre povezivala bila je već vrlo čvrsto zacrtana. Upravo toj komunikaciji (današnjoj Ulici od puća) pridaje se značajni pridjev »via comunis«, pa je ona prirodno postala i glavnom osovinom čitave regulacije. Najznačajnija odluka ove regulacije je stvaranje određenih odnosa između ulica koje se javljaju u »burgusu«; propisom da ulice u pravcu sjever—jug moraju imati širinu od devet palmi (oko 230 cm), a one u pravcu istok—zapad četrnaest palmi (oko 357 cm), — stvoren je čvrst sistem u kojem uzdužne komunikacije dobivaju magistralni značaj. Bez obzira na izvjesna odstupanja koja je regulaciji nametala ranija izgradnja, ova odluka pokazuje da je njen idealni model već bio »ortogonalni sistem« uređenja gradskog prostora.

Druga velika odluka o regulaciji grada, unesena u sedmu knjigu Statuta, donesena je nakon požara koji je u noći 15. kolovoza godine 1296. uništio »sav burgus i veći dio civitasa«. Donesena je radi obnove grada, a »... napose izgradnje kuća, ulica i putova«. (Prilog II)

Ova regulacija počinje u sjevernom dijelu »burgusa«, koji je bio smješten na padinama brda, u području koje je doduše sredinom XIII stoljeća bilo obuhvaćeno novim gradskim zidovima, no gdje sigurno nije bilo gušće i kvalitetnije izgradnje. Na istočnom uglu ovog područja, otpočela je već gradnja jedne općinske zgrade u nastavku onog poteza javnih građevina uz luku koji je u XII stoljeću započet podizanjem utvrđenog sjedišta gradske uprave. Bila je to gradska carinarnica, a od nje i počinje prva nova ulica u pravcu od juga prema sjeveru. Njena je širina do crkve sv. Nikole bila razmjerno velika, nešto preko osam metara. Druga isto tako široka ulica, nešto preko deset metara, zasnovana je uz sjeverni gradski zid. Glavna komunikacija čitavog ovog dijela grada zasnovana je na vrlo dugom potezu od crkvice sv. Nikole pa čak do zapadnih gradskih zidova (»Prijeviki«). Pravci razmjerno uskih ulica u smjeru jug—sjever određeni su ustanovljenim ši-

¹⁴ Medini, nav. dj., str. 257—259; C. Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik 1955, str. 30.

nama građevnih čestica u magistralnoj komunikaciji, a bilo ih je četrnaest.¹⁵

Strogo planirajući buduću izgradnju u ovom dijelu grada, regulacija je iz godine 1296. u potpunosti ostvarila sistem koji je uz stanovita odstupanja primijenjen pri prvoj regulaciji »burgusa«: osnovnu uzdužnu ulicu u pravcu istok—zapad presijecaju pod pravim kutom brojne uličice u pravcu jug—sjever. Premda još nije ni spomenuta u ovoj regulaciji, buduća središnja ulica čitavoga grada, Placa, bila je sigurno prisutna u zamisli graditelja. Jer prema njoj ne samo da nužno teže sve uličice koje se od sjevernog gradskog zida, presijecajući Prijeki, spuštaju prema jugu, nego je bez nje neostvariva veza između dva dijela grada: starijeg, južnog, i novijeg, sjevernog.

Prelazeći na stariji, južni dio »burgusa«, regulacija zasniva novu ulicu u pravcu istok—zapad, nešto sjevernije od starije magistrale ovog dijela grada, Ulice od puća. Okomito na tu ulicu u pravcu jug—sjever zasnivaju se tri nove ulice koje dopiru do starih gradskih zidova. Zajedno s dvije već ranije zasnovane ulice u tom pravcu one, presijecajući Ulicu od puća, stvaraju u ovom dijelu grada razmjerno gust pravilan raster. U krajnjem zapadnom dijelu ovog područja, na neizgrađenom zemljištu, regulira se nova izgradnja zasnovanjem četiri kratke ulice u pravcu jug—sjever, koje počinjući na Ulici od puća završavaju na budućoj magistrali, Placi.

Koristeći stanje stvoreno požarom, kao i veću slobodu akcije u još neizgrađenim dijelovima grada, gdje je zemljište bilo općinsko vlasništvo, ova regulacija dosljedno provodi ortogonalni sistem organizacije gradskog prostora u kojem je već očito prisutna glavna osovina čitavog grada: Placa. Gradnja objekata na stranama te velike ulice-trga započet će doduše tek u drugom desetljeću XIV stoljeća, no da nije zamišljena daleko ranije, ni jedna ni druga regulacija grada ne bi imale pravi smisao. I zato veliki rad na planskoj izgradnji grada i završava postepenom izgradnjom obiju strana Place koja se odvija tokom čitavog XIV stoljeća. Očito je da su graditelji grada željeli da toj ulici daju poseban značaj, a to proizlazi iz vremenski ograničenih dozvola za gradnju kuća na Placi.¹⁶ Prikazi grada nastali prije velikog potresa godine 1667. pokazuju da su neke kuće na sjevernoj strani Place imale u donjem dijelu otvorene arkade. Ovdje su dakle graditelji grada posegli za poznatim, tradicionalnim rješenjem koje omogućava da slijed kuća izgrađenih od raznih vlasnika i u različito vrijeme, nužno dobiva jedinstveno pročelje.

¹⁵ Promjena ovog rasporeda izazvana je kasnom izgradnjom franjevačkog samostana i novom parcelacijom, tako da danas ima petnaest ulica.

¹⁶ *Reformacije, str. 87: Sed illi qui faciunt domos muri vel macerieri super plateam in terreno comunis, sint franchi ad non solvendum aliquem afflictum comuni usque ad X annos sicut ceteri. Et finitis dictis X annis, si comune voluerit laborare vel habuerit opus dicto terreno platee, omni vice possit eis illud aufere solvendo patronis dictarum domorum laborerium quod fecerint pro extimacione que fiet. Et si comune noluerit aufere, debeant solvere afflictum sicut solvebant in tempore quo fuerunt com-buste eis domus.*

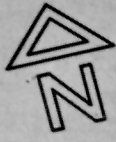
Izgradnja Dubrovnika u XIII i XIV stoljeću u svjetlu tekstova Statuta javlja se kao postupno, ali dosljedno ostvarivanje zamisli grada kao brižljivo organizirane cjeline. Promatrajući ovaj rast grada u cjelini može se utvrditi da je on posljedica plodonosnog isprepletanja racionalnih odluka i smionih vizija.

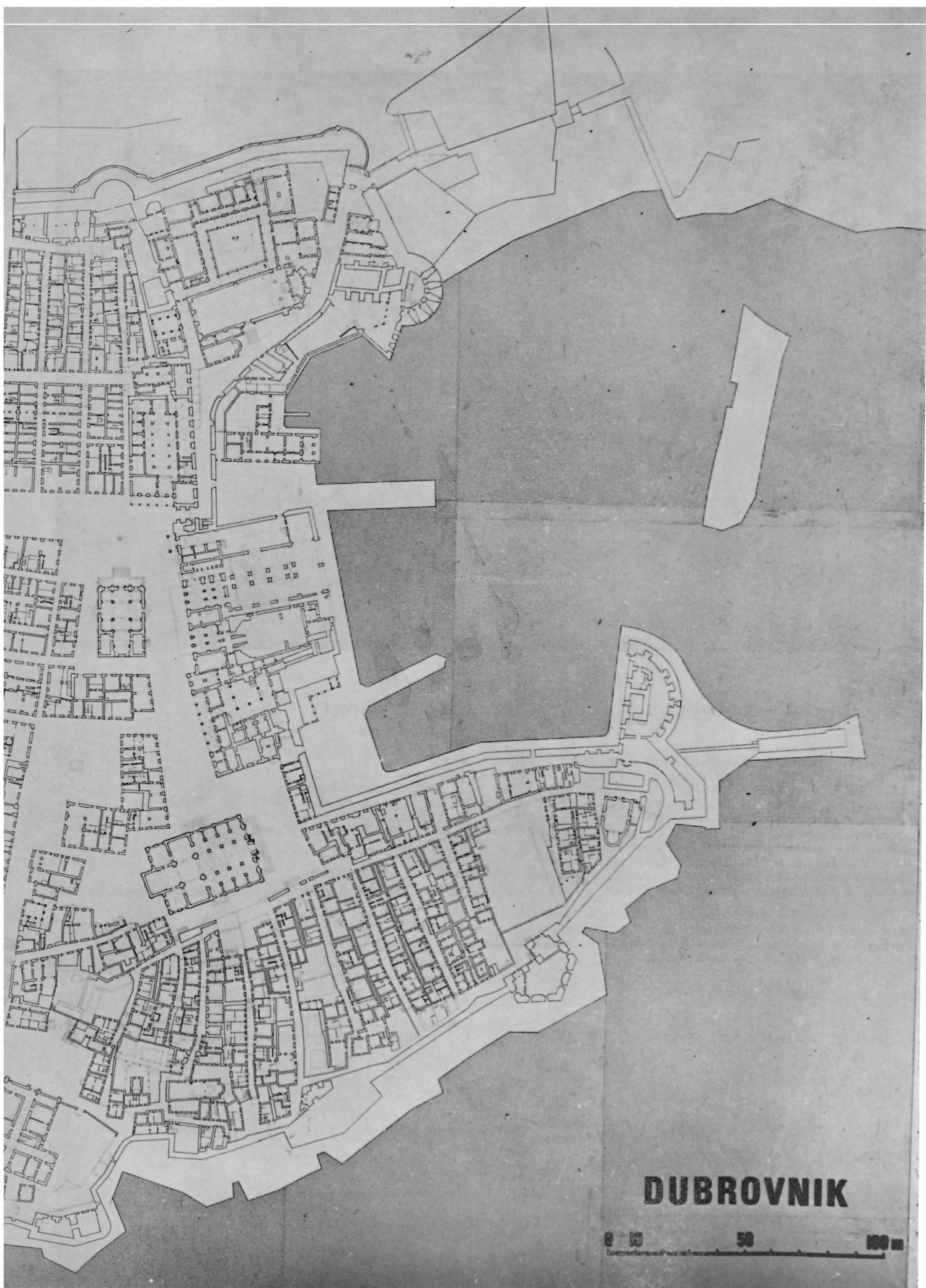
Graditelji koji su krajem XII stoljeća počeli gradnju katedrale izvan starih gradskih zidina, koji su u XIII stoljeću izgradili golem pojas gradskih zidova oko još posve neizgrađenih dijelova grada, — graditelji koji su pred kraj XIII stoljeća utvrđivali poteze ulica prema velikoj osovini gradskog prostora koja još nije postojala, svi su oni bili svojevrsni vizionari. No ostvarujući postepeno ovu veliku viziju ovi graditelji postaju do krajnosti egzaktni, mjernički točni. Teško je zamisliti tako određen tekst kao što je to regulaciona odluka iz godine 1296, u kojoj se točno utvrđuju širine pojedinih ulica i građevnih čestica, gdje se određuju dimenzije budućih kuća i prostora među njima, bez postojanja nekog brižljivo izrađenog nacрта. U pažljivijem čitanju ovaj se dugački tekst pretvara u detaljan opis tlocrta grada koji još nije postojao, ali koji je zaista i ostvaren.

Izgradnja grada odvijala se primjenom jedne varijante ortogonalnog sistema. Prihvaćanjem ovog sistema u zamašnim regulacijama, u samom gradu, kao i u kasnijoj izgradnji na čitavom teritoriju, dubrovački su se graditelji opredijelili za »planiranje«, za racionalnu organizaciju života u prostoru.

Organizacija prostora na izrazito nepodesnom tlu gdje je grad počeo živjeti bila je povezana s prevladavanjem teških prepreka, s dugotrajnim nasipavanjem močvarnog tla, s podizanjem utvrda na strmim usponima, s izgradnjom nove luke na istočnoj strani grada, dakle s velikim zahvatima koji su stalno tražili ulaganje golemih materijalnih sredstava. Grad je svoj rast morao skupo plaćati, ali bez odlučne orijentacije na izlazak iz uskog utvrđenja na grebenima, bez upornog osvajanja novog zemljišta Dubrovnik bi ostao tek utvrđeno pribježište. Regulacioni zahvati XIII stoljeća krajnji su izraz dugotrajnih napora da se stvore nove dimenzije grada, napora koji su nezamislivi bez stalnog planiranja. U XIII stoljeću ovo planiranje nalazi u ortogonalnom sistemu onaj model koji je omogućavao čvrstu organizaciju nove velike cjeline grada i raspored osnovnih sadržaja gradskog života uključujući u to i prostorni smještaj različitih slojeva gradskog stanovništva. Konačan rezultat ovog stoljetnog planiranja bila je jasno pregledna cjelina, lako usvojiva »slika« grada koja će već u XV stoljeću zamijeniti shematske prikaze naselja što ih se stavlja u ruke svetaca-zaštitnika egzaktnim »portretima«.

Kao i cijeli Statut, tako i odredbe koje se odnose na izgradnju otkrivaju nastojanja uprave da na svako zbivanje, na svaku pojavu u životu grada neposredno i brzo reagira. Statut, reformacije, razni spisi dubrovačke kancelarije pokazuju zaista sitničavo bavljenje svim mogućim pojedinostima, pa i posve sitnim problemima gradskog života. No ovu sitničavost, ovo stalno donošenje novih zakonskih odredbi treba promatrati kao izraz određenog racionalizma, odnosa prema svijetu

DUBROVNIK

0 50 100 m

2.

1. TLOCRT GRADA DUBROVNIKA (v. sl. na str. 88—89)

Arhitektonsko snimanje Dubrovnika vršio je tokom nekoliko godina Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu. Arhitektonsko snimanje i izradu dokumentacije obavili su suradnici Instituta: dipl. ing. arh. Ivan Prtenjak, dipl. ing. arh. Ivan Tenšek, dipl. ing. arh. Davorin Stepinac, dipl. ing. arh. Dragutin Medvedec i dipl. ing. arh. Zdravko Mahmet. U ekipnom radu na terenu (arhitektonsko snimanje) sudjelovali su i studenti Arhitektonskog fakulteta: Marija Stepinac, Vlado Berković, Ivanka Petrović, Branko Marković, Darko Thum, Dunja Leinert, Mladen Perušić, Pavel Kuchar i Sonja Flego.

Povijesno-umjetničke deskripcije radili su: Marija Planić-Lončarić, asistent Filozofskog fakulteta, Tonko Maroević, asistent Filozofskog fakulteta, mag. Nada Grujić, mag. Ivo Babić, Maja Nodari, Flora Maroević, Tonko Karaman.

Tlocrt grada izrađen je u mjerilu 1:100.

2. AVIONSKI SNIMAK GRADA DUBROVNIKA

3. ANALIZA RAZVOJA I

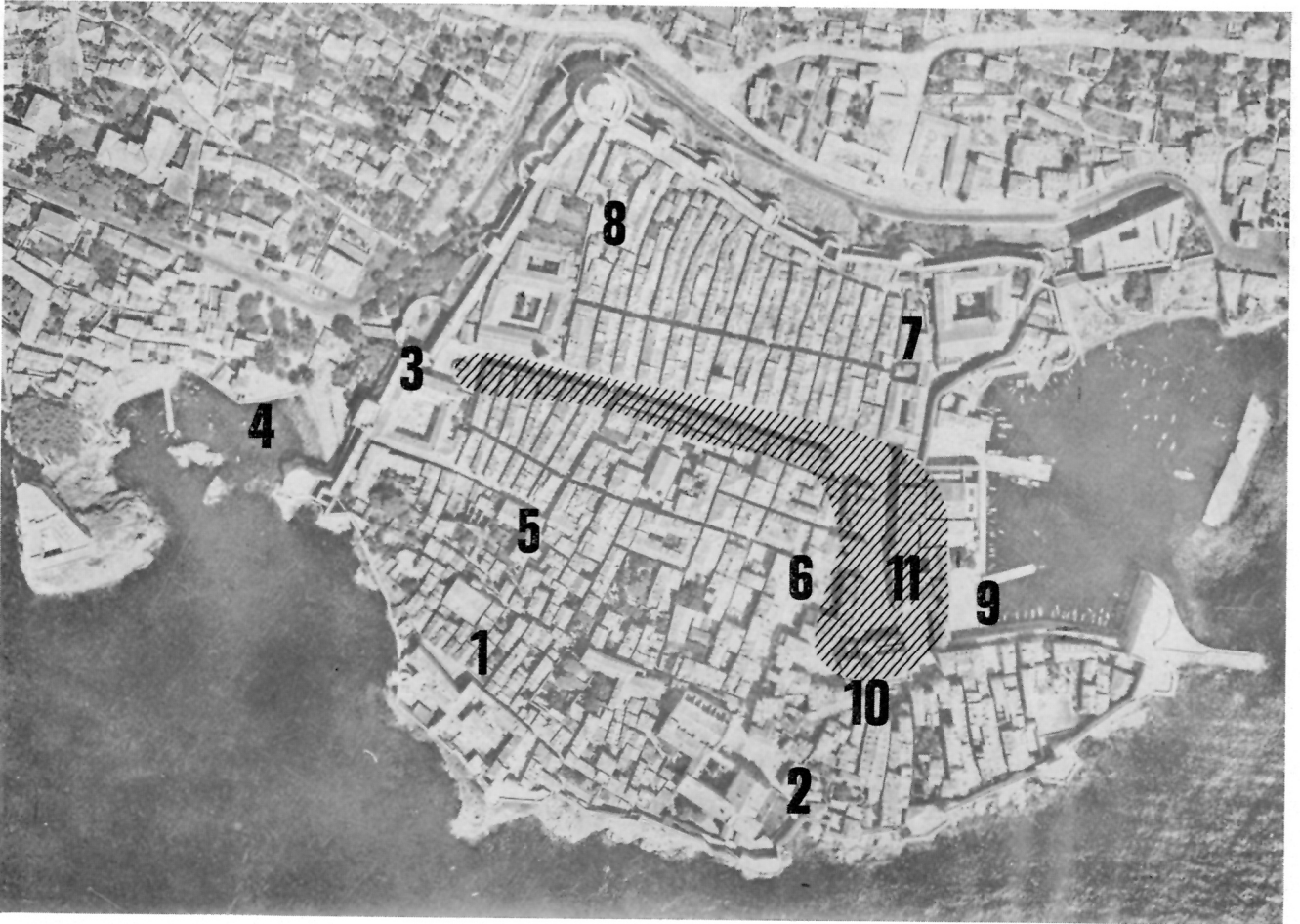
1. Castel di Lave
2. Pustijerna
3. Pile
4. Kolarina
5. zapadno jezgro burgusa
6. istočno jezgro burgusa
7. sv. Nikola (de Campo)
8. crkva Transfiguracije (Sikurata)
9. nova luka
10. katedrala
11. knežev dvor (castrum)

kosim crtama označeno je močvarno područje prije zasipavanja

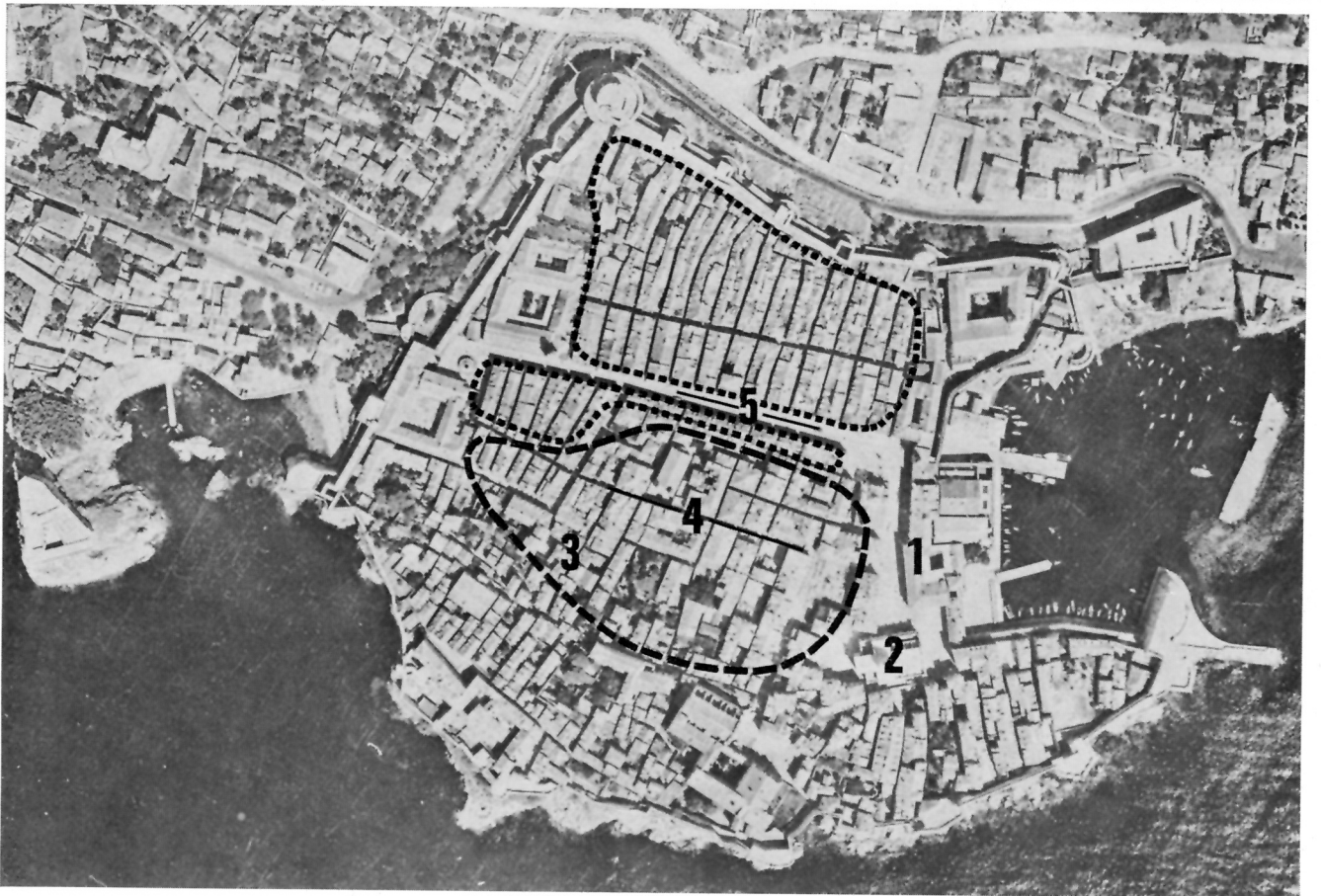
4. ANALIZA RAZVOJA II

1. knežev dvor
2. katedrala
3. crkva Svih svetih (»Domino«)
4. Ulica od puća
5. Placa (Stradun)

isprekidanim crtama obilježeno je područje regulirano godine 1272. a točkama područje zahvaćeno regulacijom iz godine 1296.

3.

4.

koji nastoji da svaku pojavu sagleda, ocijeni, da na temelju iskustva predvidi postupke koji i u budućnosti mogu odrediti odnose prema takvoj ili sličnim pojavama. Beskrajno obilje raznovrsnih pojedinosti koje zaokuplja pažnju gradske uprave pokazuje njenu duboku povezanost sa stvarnim životom svoje sredine. Razmišljajući o sitničavosti kojom gradska uprava sređuje gradski život ne bi trebalo zaboraviti da upravo u to vrijeme taj grad vodi i oružane borbe i složene pregovore kojima osigurava svoj vladajući položaj u

razmjeni svih mogućih dobara u golemim prostorima kontinentalnog zaleđa. Beskrajni pregovori s teritorijalnim suverenima, zaplitanje velikih i malih spletki protiv protivnika koji ga ugrožavaju, čitava »velika« politika Dubrovnika pokazuje isti onaj racionalizam koji obilježava i njegovu »malu« komunalnu politiku. Svojevrsno svjedočanstvo ovog racionalizma jest i skladan kameni grad zasnovan u XIII stoljeću, — grad čiji su prvi obrisi zacrtani u trijeznim tekstovima statutar-nih odluka.

PRILOZI

PRILOG I.

Statuta Ragusii, Liber V, caput XLI

Que de novo emergunt, novo indigent consilio. Quia igitur, annuente Deo, Urbi Ragusii alia nova civitas est adjuncta que burgus actenus vocabatur, ne super stratis et viis ipsius burgi de cetero dubitacio oriatur, hac editali lege in perpetuum valitura statuimus: quod via que venit a porta Leonis, vadat recta usque ad Campum; et via que venit a porta de Mençi, vadat sicut vadit usque ad Campum; et via que venit a porta de Celenga, vadat rectam usque ad viam que est ante castrum. Et via que est inter domum Marini Villani et Michaelis de Binçola, eundo ad viam Omnium Sanctorum, que vadit ad portam muri civitatis, debeat stare sicut est. Via autem que venit a porta que est subtus domum Bogdani de Pissino, vadat rectam usque ad Campum; et via que vadit ad ecclesiam Omnium Sanctorum vadat rectam usque ad portam muri civitatis; et via porte de sorte vadat recta, usque ad predictam viam Omnium Sanctorum, que vadit ad portam muri civitatis. Et via que exit de via Omnium Sanctorum, que est inter viridarium archiepiscopatus et viridarium dumpni Johannis, vadat recta usque ad puteos. Que omnes predictae vie sunt latitudinis palmorum novem. Et via que est ante portam castris et vadit inter domum Sergii et Vitalem Glede, vadat recte subtus puteum comunis, qui consueverat vocari puteus de Çercua, vadat inter ipsum puteum et viridarium ecclesie Omnium Sanctorum, et vadat ad viam comunis, que descendit prope dictam ecclesiam Omnium Sanctorum. Et via que est a furno Doymi, vadat ab ipso furno versus ponentem recta linea usque ad viam que descendit a porta de Mençi, et vadat ab ipso furno veniendo versus levantem recta linea usque ad staciones comunis que sunt in Campo. Et via que venit a porta de Celagna usque ad ecclesiam Omnium Sanctorum, vadat versus levantem usque ad viam que est subtus territorium Mathie de Mençe. Que quidem vie sint latitudinis palmarum quatuordecim. Et illi qui ad presens possident aliquid ex territoriis, unde predictae vie vadunt, possint super ipsas vias facere archivolta; qui autem a modo in antea emerit dicta territoria, archivolta ipsa facere non possit. De omnibus autem aliis patronatis patroni dabunt inter se viam, qui si concordare non possint ad invicem, d. comes cum sua curia faciat dari viam uni vicino ab altero, et refundi pro ipsa via quod sibi videbitur iustum.

(Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium. Vol. IX, Liber statutorum Civitatis Ragusii Ed. V. Bogišić et C. Jireček, Zagabrie MCMIV. Pag. 110—111)

PRILOG II.

Statuta Ragusii, Liber VIII, caput LVII

Cum nemo valeat, divinis resistere judiciis, ortus et ignis in civitate Ragusii, qui ferre totum burgum et majorem partem civitatis antique incendio consumavit. Quod quidem incendium fuit anno nativitatis Domini millesimo ducentesimo nonagesimo sexto indicione nona, die Jovis de nocte, XVI intrante mense augusti. Idcirco nos Marinus Maurocenus, de ducali mandato comes Ragusii, ad ipsius civitatis retificationem et statum vigili sollicitudine intendentes, et specialiter ad constitutionem domorum ac stratarum sive viarum ipsius civitatis et burgi, anno sive millesimo supradicto, die vero vigesimo tercio intrante mense septembris, congregato minori et majori consilio et laudo populi, congregati ad sonitum campanarum more solito, statuimus et ordinamus: quod ante domos comunis Ragusii in quibus est constituta doana, dimitatur una via latitudinis passorum quatuor, que cum dicta latitudine vadat usque ad ecclesiam s. Nicole de Campo. In circuitu vero muri civitatis, a parte interiori, dimitatur via una latitudinis passorum quinque. Item in costeria burgi, incipiendo circa ecclesiam s. Nicole, transire debeat via una latitudinis passorum trium per territorium comunis, eundo per ponentem usque ad murum civitatis. Item in dicto burgo debeant hedificare domos super stratam comunis, incipiendo a parte levantis eundo in parte ponentis, et quelibet domus sit latitudinis passorum trium, et totidem in longitudine, et cadant inter ipsas gotales in spacio palmorum trium de canna. Dimitatur etiam vie inter dictas domos latitudinis palmorum decem de canna pro qualibet via. Que quidem vie cum eadem latitudine continentur et vadant usque ad murum civitatis ex parte montis. Et tali modo et ordine continuari debeant domos cum suis gotalibus et viis usque ad murum civitatis porte de Pilis, ita tamen quod aliqua persona nullum solarium, scalam nec aliquod laborarium in predictis nec supra predictis viis facere possit. Preterea ex altera parte burgi ordinamus quod una via latitudinis palmorum decem de canna dimitatur et vadat per territorium communis, incipiendo a domibus illorum de Volcasio a parte levantis, et transeat a latere dictarum domorum et a latere domus Ursacii Cereve et domus Mathie Mencii. Et sic continuando discurat usque ad viam que transit inter domum Triphonis Georgii et territorium archiepiscopatus Ragusii; que quidem via, cum dicta latitudine et longitudine aperta et disocupata, remaneat in perpetuum, nec possit in ea aliquod hedificium laborari. Est autem sciendum quod predicta via tota est in comunis Ragusii territorio, excepto quod in fine sui termini ex parte ponentis pre-

dicta via perintra in territorio Triphonis Georgii palmos quinque, et in territorio Martoli Cereve perintra palmos decem ab uno capite, et sic finitur in dictis palmis quinque territorii nominati Triphonis, et ita remanet terminus territorii comunis in loco territorium dictorum Triphonis et Martoli passos duos et dimidium. Ordinantes insuper quod illi qui habent possessiones, unde predicta via vadit, solvere debeant annuatim illud quod per dictum d. comitem et consilium extitit ordinatum, prout in libro afflictuum et territoriorum comunis plenius continetur. Ceterum ordinamus super dictam stratam comunis domus taliter fabricari, hoc vero ordine: quod incipiendo a parte levantis a domo illorum de Volcasio, in duodecim passis et dimidium hedifficentur domos quatuor cum suis gotalibus palmorum trium pro gotale, et in fine illius termini dimitatur via una palmorum decem in latitudine. Que quidem via transeat inter territorium monasterii s. Marie de Melita et domum Ursacii Cereve et intret per portam hedifficatam in muro, per quam intratur ad territoria illorum de Gondula, et taliter discutat usque ad murum civitatis veteris. A predicta autem via in antea usque ad capud territorii Stancii. Sub esse debeant domus due in passibus VI cum gotali palmorum III. Et inter territorium dicti Stancii et territorium Damiani Gondule dimitatur via una latitudinis palmorum octo, et vadat recta usque ad murum civitatis veteris. A predicta autem via usque ad capud subsequentis territorii Mathie Mencii, hedifficari debeant domus due cum gotale consueto, prima quarum habeat passos tres et palmos septem, alia vero passos tres et palmos sex pro termino. Et inter territorium et domum dicti Mathie vadat via consueta latitudinis palmorum novem, que vadat recta usque ad portam muri civitatis, per quam intratur ad domum Martoli Cereve. Et a predicta via in antea usque ad aliud capud territorii dicti Mathie qui confiant cum territorio Triphonis Georgii, hedifficentur domos sex in termino passorum viginti, et unaqueque domus habeat terminum passorum trium, et gotales modo prescripto. Et inter territorium dicti Mathie et territorium Triphonis Georgii transire debeat via una latitudinis palmorum decem, et vadat recta usque ad murum civitatis veteris. Item a predicta via in antea discurrendo totum territorium Triphonis Georgii et territorium Martoli Cereve, hedifficentur domos quinque in termino passorum sexdecim cum

gotalibus consuetis. Et in capite dicti termini, inter domum dicti Triphonis et territorium archiepiscopatus Ragusii, vadat via consueta, que discurat cum eadem latitudine qua acthenus consuevit. Preterea a predicta via in antea discurrendo totum territorium archiepiscopatus Ragusii, in termino passorum triginta octo, hedifficari debeant domos decem cum suis gotalibus palmorum trium pro gotale. Et inter predictas domos discurrenere debeant vie quatuor palmorum decem pro via in latitudine, que quidem discurant per territorium archiepiscopatus Ragusii usque ad viam que vadit ad ecclesiam Omnium Sanctorum. Via vero que transire videtur a latere monasterii Pulcelarum remaneat in suo statu actenus consueto. Item a putheo comunis, qui est ante monasterium Pulcelarum, vadat via consueta per territorium dicti archiepiscopatus, que quidem via venit usque ad domum Sersii et de inde ante castellum, et cum sua latitudine permaneat sicut actenus consuevit. Alia quidem via que venit ab ecclesia Omnium Sanctorum et a latere domus Dimitri de Vilano, debeat cum sua latitudine in antiquo statu et consuetudine permanere. Et via que vadit a porta fundici et ante staciones Johannis Çelipe, permaneat et vadat usque ad domum Pasque Picurarii cum latitudine consueta. Que quidem vie omnes superius anotate, disocupate et aperte perpetualiter debeant permanere, et nemo in eis nec super eas possit facere scalam, nec archivoltum vel solarium, ita quod semper cum dicta latitudine sint aperte. Nec in dicto burgo aliquis de cetero facere debeat nec habere privatum, nisi in domibus propriis in quibus habitant; et illos privatus faciant sub terra, ita quod immundicia non discurat in predictis viis et gotalibus ordinatis. Patroni vero, unde predictae vie vadunt per sua territoria, dimitere debeant dictas vias et reffundere unus alteri, prout poterunt ad invicem convenire. Et si concordare non possent ad invicem, d. comes cum minori consilio debeat eligere tres bonos viros, qui debeant determinare illud quod sibi justum videbitur. Et quicquid ipsi determinaverint, firmum et ratum habeatur. Statuta autem et ordinamenta que sunt contra hunc ordinem, nullius valoris irrita revocamus.

(Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium. Vol IX. Liber statutorum Civitatis Ragusii. Ed. V. Bogišić et C. Jireček, Zagabriae MCMIV. Pag. 198—200)